

ženy v rodině může částečně vysvětlovat i větší průměrnou délku jejího života.

Stejně jako dezolace, tj. ztráta společnosti blízkého člověka, působí na zdravotní stav starých lidí nepříznivě i sociální izolace: ti, kteří nemají podporu rodiny ani přátel, objevují se častěji v nemocnicích a dříve umírají.

Izolovaní staří lidé se pak stávají důležitým problémem pro veřejné sociální služby. Townsend vypočítává, které kategorie starých lidí potřebují v Anglii nejčastěji institucionální péči, a v podstatě zjišťuje:

1. Ženy, zvláště pokud mají dcery nebo jiné ženské příbuzné žijící poblíž, se nejméně často dožadují pomoci od státu;

2. izolovaní staří lidé mají nesterpně vysoké požadavky na veřejnou sociální péči — někteří velmi vysoké, jiní naopak celkem nepatrné.

Jestliže se péče rodiny stává méně dostupná, stoupají nároky na péči státu. Lidé při tom vždy preferují péči rodiny — a jsou zároveň i dnes ochotni ji svým starým lidem poskytnout, pokud jim v tom nebrání příliš vážné překážky. Hlavním motivem státní sociální politiky má tedy podle Townsenda být: udržet rodinu pohromadě. K dosažení tohoto cíle navrhuje pak i celou řadu konkrétních opatření, která mají rodinám poskytovat praktickou pomoc tam, kde je jí třeba (zajišťovat dětem po sňatku byt v blízkosti rodičů, poskytovat pomoc k důchodům, pomáhat při ošetřování starých lidí v nemocích, apod.). Teprve na posledním místě je pak nutno hledat za rodinu náhradu — komplementární služby rodiny nemůže v plné míře nic nahradit. Má-li být skutečně porozuměno problémům stáří, je nutno se vždy dívat na staré lidi jako na členy rodiny, která je více než jen jednotkou společného bydlení — sociální skupina je pro člověka v každém věku důležitější než fyzikální prostředí.

Ke svým teoretickým závěrům i k doporučením praktických aplikací dochází autor především na podkladě rozboru vlastního, pečlivě sbíraného materiálu. Velkou část návštěv, kterými byl materiál získáván, konal autor sám, ostatní návštěvy vykonal jeho přímý spolupracovník. Mnohé údaje nebylo možno získat hned napopravě, někdy bylo třeba čtyř i více návštěv. Tři záznamy rozhovoru jsou v dodatku práce uvedeny v plném znění. Navíc dvanáct členů souboru zaznamenávalo pro autora během jednoho týdne na jaře 1955 všechny své denní činnosti: čtyři takové deníky tvoří další doplněk práce. Autor sám zdůrazňuje — a je to také zřejmé z celé práce —, že nekladl přední důraz na statistickou analýzu sebraných údajů, ale že se maximálně snažil postihnout specifičnost lidského chování ve stáří — a to je podle jeho vlastních slov nemožné bez přímé znalosti lidí, které sledujeme.

Hlavní studie je pak doplněna třemi zvláštními přehledy, věnovanými sociálnímu a rodinnému pozadí těch starých lidí, kteří jsou ve zvláštní míře závislí na veřejné

sociální péči. Je to jednak 304 pacientů geriatrické nemocnice v Bethnal Green, jednak 203 původních obyvatel jihovýchodního Londýna, kteří zemřeli v rezidenčním domově důchodců, a konečně jsou to všichni staří lidé, které v zimě 1955—56 navštívila sociální služba (464 osob).

Townsendova práce není ojedinělá — podobnou problematikou se zabývá v Rakousku L. Rosenmayr a E. Kökeisová ve své práci *Umwelt und Familie alter Menschen* (*Prostředí a rodina starých lidí*, recenzováno v Sociologickém časopise č. 5, 1968, 599—603).

Zůstává však otázkou, do jaké míry platí Townsendovy závěry (zejména některé z nich) pro jinou než pro anglickou společnost, a to ještě jen pro určitou její společenskou vrstvu. Škoda, že nám dosud chybí podobný obsáhlý rozbor situace našeho starého člověka, který by nám poskytl možnost srovnávat. Jeho problematika je dnes u nás nepochybně často ještě bolestnější.

Dana Langmeierová

### Jeremy Tunstall: *Old and Alone. A Sociological Study of Old People*

Routledge & Kegan, London 1966, s. 344.

Studie vychází v řadě již osvědčených sociologických prací (srovnej jen např. Townsendovy *The Last Refuge* a *The Family Life of Old People*); autor je doposud u nás méně známý sociolog university v Essexu.

Problematika starých lidí je dnes skutečně velmi aktuální a zájem o sociální gerontologii stoupá v posledních letech na celém světě i u nás. Práce je víceméně první hlubší studií o problematice osamělosti v stáří z pera sociologa, vnikajícího zvoleným tématem i do hájemství psychologie a sociální psychologie. Autor se opírá o analýzu výsledků sociologického výzkumu, provedeného jako součást rozsáhlejšího mezinárodního programu v letech 1963—1964 ve čtyřech oblastech Velké Británie: v předměstském Harrow, v Northamptonu vyrostlém za konjunktury, v průmyslově revolučním Oldhamu a v zemědělském South Norfolk.

Tunstall pozoruje a podrobuje statistické analýze čtyři typy osamocení ve stáří, a to: starý člověk 1. žije sám, 2. je sociálně izolovaný (tedy s nízkou úrovní a frekvencí sociálních kontaktů), 3. cítí se osamělým a 4. je anomický; používá tedy ještě čtvrté kategorie opuštěnosti — tzv. anomie, jak byla rozvinuta Durkheimem, Mertonem a Srolem, která může být chápána jako stav beznaděje až zoufalství, ustrašení, dezorientace, sklíčenosti, minimální sociální participace, apod. V práci je podrobně popsána použitá metoda a naznačen celý pracovní postup. Za nejvýhodnější pro sledovaný účel považuje autor formu standardizovaného interviewu. Za staré lidi jsou pro účely této studie považovány osoby 65leté a starší. Nejdříve byly šestnácti vybraným praktickým lékařům napsány dopisy, vysvětlující účel studie a žádající o spolupráci; z jejich kartoték pak byl náhodným výběrem získán

vzorek celkem 696 jmen (včetně adresy a věku). V příloze je uvedeno doslovné znění otázek referentského archu použitého při výzkumu, a to jak základního (4½stránkového), tak následného (15½stránkového) dotazníku. Interviewy nebyly uskutečněny s osobami těžce nemocnými, úplně hluchými, neschopnými sociálního kontaktu. Přitom byli tazatelé (v každé oblasti působilo šest tazatelů) upozorněni na to, že někteří z těchto starých občanů budou ve druhé fázi znovu navštíveni autorem studie. Z 538 starých občanů, s kterými byl proveden základní řízený interview, pak autor sám znovu intenzivněji interviewoval vzorek 195 starých občanů, to je těch, kteří spadali do jedné nebo více ze tří předem zvolených rizikových skupin, a to 1. svobodní; 2. ovdovělí v posledních pěti letech; 3. nevycházející z domova po dobu šesti měsíců a více pro svůj špatný zdravotní stav („upoutaní k domovu“). Ženy početné značně převyšují muže ve všech třech skupinách. Průměrný čas na vyplnění základního záznamního listu činil 25 minut. Průměrná délka následného interview byla 1 hodina 45 minut. Zpráva též obsahuje detailní, autentické záznamy z rozhovorů s deseti vysoce individuálními a typickými starými lidmi. Při škálování sociální izolovanosti bylo použito známé metody Townsendovy, jehož je ostatně Tunstall žákem. Práce je vhodně opatřena pětistránkovou vybranou bibliografií a mnoha statistickými tabulkami.

Autor konstatuje, že výsledné ladění dosud uskutečněných výzkumů o stáří bylo více méně nerealisticky optimistické. Uznává sice, že statistická většina starých lidí může být přiměřeně spokojena, poněvadž jsou opravdu ještě pohybliví a jejich zdraví, jak se sami domnívají — zde ovšem jde o vlastní hodnocení zdravotního stavu, nikoli o skutečný lékařský nálezní —, je poměrně dobré, apod., upozorňuje však, že existují menšinové skupiny starých lidí, které právě tvoří závažné a pozoruhodné výjimky směřující spíše k pesimistickým závěrům, a těm především bude třeba věnovat pozornost. Tunstall dochází k závěru, že studie z celkem nedávné doby vykreslují příliš optimistický obraz právě proto, že se řešitelé zaměřili na většinu starých lidí a ignorovali takové důležité menšiny mezi nimi, jakou tvoří třeba soubor sociálně izolovaných, osamělých starých občanů. Přitom si je vědom situace ztížené tím, že osamělost není pozorovatelnou kategorií, ale víceméně pozicí, do které starý člověk umísťuje sám sebe tím, že o sobě soudí a říká, že je osamělý. Tazatel může mít dojem, že někteří staří lidé z hrstky nebo z jiných důvodů zapírají svůj pocit osamělosti; komplikace mohou vzniknout i v případě, že starý člověk svým dětem svěřuje, že je osamělý, ale sociálnímu pracovníku tvrdí, že se osamělý necítí. Staří lidé byli dále dotazováni, zda se cítí osamělí „často“, „občas“ nebo „někdy“. Bylo dokonce zjišťováno, v kterou denní dobu, v který den v týdnu a v kterém ročním období se staří lidé nejvíce cítí osamělí: je prý to navečer a v noci, v neděli a v zim-

ním období (krátké dny, zima, nemožnost vycházek).

Ze spousty autorových zajímavých postřehů (uvádí i rozdíly podle pohlaví) naznačme aspoň některé myšlenky:

- Výhonky stárnutí sahají daleko do jedincovy minulosti a zdá se, že klíč k úspěšnému stárnutí je obsažen v jeho minulosti.
- Obvyklou a častou formou chování starých lidí je vyprávění vzpomínek, což ostatně může potvrdit každý, kdo už někdy interviewoval staré lidi.
- Většina sociálních kontaktů má dlouhodobou tendenci. Dlouhou historii, s výjimkou snad nových sousedských vztahů.
- Studie věnované povolání se převážně zabývají nábohem do zaměstnání, méně už problematikou odchodu do penze; odchod z práce do důchodu, ke kterému dochází náhle, může uspišit sociální izolovanost, a naopak staří lidé, pokud se trvávají v celodenním zaměstnání, nejsou izolováni.
- Většina starých lidí je proti změnám, a ať už žijí sami nebo u svých dětí, tendují k odpovědi dávající přednost statu quo.
- Bezdětná osoba má dvakrát tak velkou šanci než osoba s dětmi, že bude žít ve stáří sama; větší zážitou ve stáří se zdají být dcery než synové.
- Některým starým lidem se zdála otázka, zda se cítí osamělí, absurdní, když „přece žijí společně s jinými lidmi“.
- Staří lidé, kteří zůstali svobodní, jsou — ať žijí sami — méně náchylní se cítit osamělými (a jsou i méně anoniční), než například ti, kteří přišli o druhu jeho úmrtím. Zejména u bezdětné, vdané ženy zaujímá její manžel nejvíce z jejího obzoru a je hlavní baštou proti osamocení; zemře-li však, je tato ztráta pocíťována dvojnásob těžce. Cítí-li starý člověk osamělost a opuštěnost v souvislosti s určitou osobou, pak je to obvykle osoba zemřelá. Autor též vhodně rozlišuje mezi izolovaností a pocitem „být náhle sám“.
- Muži jsou na tom ve stáří vcelku finančně lépe než ženy; dobré důchodové pojištění prý starým lidem usnadňuje volbu, zda chtějí žít nezávisle. Tento jev je zdůrazňován i tendencí k rozpadu širší rodiny, což také napomáhá nevyhnutelně sociální a psychické izolaci starých.
- Přiměřené financování zajištění hraje klavnou úlohu při přizpůsobování se stáří; nedostatek peněz ovlivňuje i způsob, jak staří tráví svůj čas, poněvadž mít sociální kontakty často stojí peníze.
- Hodně starých lidí dává přednost osamělému životu, zvláště ti, kteří mohou pravdělně vidět své děti (srovnej Rosenmayrova *Intimität auf Abstand*) a dále ti, u nichž osamělost je důsledkem úmrtí druhu nebo jiného blízkého příbuzného a kde se původní stav už nemůže nikdy navrátit.
- Autor uvádí jako pozitivní příklad starou ženu, která sice žije sama, ale „není nikdy osamělá“.